

אדוארד שטייכן – אמן הצילום

מבוא 2014: רשימה זו נכתבה ופורסמה בחותם ב-1964 עקב הכרות עם ספרו הגדול של שטייכן A life in photography, וכן בעקבות התערוכה שאצר "משפחת האדם" (The Family of Man), שהוצגה גם בישראל ב-1956 ויצאה לאור כספר, שאותו כמובן רכשנו וצפינו בו רבות. האמן הלך לעולמו ב-1973, ודבר זה נודע לי (איזה צירוף מקרים) דווקא באחד מאותם שלושה ימים שבהם שהיתי בארץ הולדתו, לוקסמבורג, עקב האירוביזיון שנערך בה באותם ימים, ואני שרתתי בו כשופט מטעם ישראל, שהשתתפה בו לראשונה. ספרו A life in photography ובו מאות מצילומיו הבלתי-נשכחים הוא שדחף אותי לכתוב רשימה זו, ואם כותרתה היא על דרך ההפלה, אין זה אלא אות להערצתי אותו באותם ימים ובאותו גיל שבו עדיין משתמשים בסופרלטיבים...

אדוארד שטייכן – גדול צלמי תבל

אדוארד שטייכן הוא אחד מאותם זקנים חביבים אשר שמם הפך כבר מזמן לשם דבר, אך הם עדיין חיים בהנאה בעולם הזה וממשיכים ליצור וליהנות מעמל חייהם, עבר והווה. אפשר ודאי לכנותו "גדול צלמי תבל", על כל פנים לפי מספר הפרסים, המדליות והעיטורים שבהם זכה בחייו. אך כל אלה אינם מענייננו. אדוארד שטייכן הוא מאותם יוצרים שרוח אנושית מפעמת בהם ובכל מעשיהם, ההולכים בעולם עד זקנתם, כשסקרנות ילדותית בעיניהם, אך פנימה הם מתבגרים וצוברים עוד ועוד ניסיון ומעמיקים מבט תמיד.

אדוארד שטייכן נולד בלוקסמבורג ב-1879. הוריו, לפי שמותיהם: אביו ממוצא צרפתי ואמו ממוצא גרמני (מסתבר שקירבה זו בין צרפת לגרמניה הולידה כמה מלחמות וכמה גאונים). בהיותו בן שנתיים היגרה משפחתו לארצות הברית והתיישבה במדינת מישגן. אביו עבד במכרה נחושת ואמו עבדה ככובענית. חינוכו וגידולו אמריקניים לחלוטין, אך רוח הבית היתה לפי מסורת אירופית. את ספרו הגדול A life in photography הוא מקדיש לאמו "בכבוד, בתודה, בהערצה ובאהבה". ואלה המלים שהוא מקדיש לזכרה, ובהן הוא מתאר כיצד חינכה אותו ועיצבה את אישיותו:

תמיד היתה כוח חיובי ומעודד בחיי והשפעתה מדריכה ורבת השראה. מילדותי המוקדמת מילאה אותי בכוחה ובאומץ רוחה, באופטימיות עמוקה וחמה ובהבנה אנושית. היא היתה בעלת החלומות במשפחתנו... הוריי באו שניהם ממשפחות איכרים... לאחר היוולדי החליטה אמי כי בנה יגדל באמריקה, שעל אודותיה שמעה וחלמה כעל ארץ החופש, השיוויון והאפשרויות הבלתי-מוגבלות.

לאחר שהעבודה במכרות הנחושת התישה את בריאותו של אבי, לקחה על עצמה אמי את תפקיד המפרנס ופתחה חנות לכובעים. למרות השעות הרבות והמעייפות בעסקיה, מצאה תמיד זמן לשיחות מלב אל לב עם ילדיה. פעם, בהיותו בן עשר, באתי מבית הספר ובהיכנסי אל פתח החנות הפניתי את ראשי החוצה וצעקתי אל הרחוב: "kike קטן ומטונף שכמותך!" אמי קראה לי ושאלה אותי מה הדברים שהשמעתי. בגילוי לב תמים חזרתי על הקריאה המעליבה. היא ביקשה מהלקוחות לסלוח לה, סגרה את דלת החנות ולקחה אותי למעלה אל דירתנו. שם שוחחה עמי בשקט וברצינות זמן ממושך, והסבירה לי כי כל האנשים שווים הם, בלי הבדל גזע, אמונה או צבע. היא דיברה על פגעי הקנאות וחוסר הסובלנות. זה היה בוודאי הרגע החשוב ביותר בהתפתחותי לקראת בגרות. והיה זה ודאי היום שבו נזרע הזרע שהצמיח ששים ושש שנים לאחר מכן את תערוכת "משפחת האדם".

בגיל שש-עשרה החל מתעניין בצילום וקיבל מאמו כסף לרכישת מצלמה. מהסרט הראשון (חמישים תמונות) הצליחה רק אחת. אביו חשב אחוז הצלחה זה לחסר-תקווה, אך אמו טענה כי זו המוצלחת שווה לארבעים כשלונות. החוש המעשי האמריקני שלו החל לפעול לגבי הצילום. באותה תקופה כבר סיים את לימודיו ועבד כשוליה בחברת גרפיקה. שוליותו נמשכה לפי מיטב המסורת הגרמנית ארבע שנים, ואז החל מציע את שירותיו כצלם לחברת הגרפיקה שבה עבד – לכרזות ולפרסומות. באותה עת התקין לו במרתף ביתו מעבדה לפיתוח התמונות. על צעדיו הראשונים הוא מספר:

הידע היחיד שהיה לי על הדפסת תמונות נשאב מההוראות שעל קופסת הלוחיות. כמה דקות לאחר ששמת את הלוחית הראשונה במי הפיתוח והתחלתי לנענעם כהלכה, החלה התמונה להופיע. כאשר יכולתי לזהות בה את הבניין שצילמתי, פרצה מפי זעקת קרב אדירה. אמי באה במדרגות בריצה וקראה לי מעבר לדלת: "הכול בסדר!". עניתי לה כי אכן הכול בסדר. היא ודאי חשבה כי הורעלתי מהחומרים והייתי נתון בצרה."

מכאן החלה דרך של חיפושים מתמידים בטכניקה של הצילום, שהיתה באותם ימים קשה ומסובכת פי כמה מאשר בימינו, עד אשר שלט בה שליטה מלאה.

על סף המאה העשרים, והוא בן עשרים, החל מציע את צילומיו בתערוכות בפילדלפיה, שיקגו וניו-יורק. בגיל עשרים ואחת החליט לנדוד לפאריס כדי ללמוד ציור ולספוג מרוחה האמנותית של עיר האורות. בדרכו מזרחה עבר בניו-יורק ונפגש עם הצלם אלפרד שטייגליץ. זה העריך מאוד את עבודותיו ואף קנה ממנו (במחיר סמלי, אך כאות הערכה) כמה צילומים. ביקורת על תמונותיו בתערוכות של אותם ימים נשמעת כדברי נבואה. כותב המבקר: "אם אעז לחזות, אומר כי יוצר התמונות הללו נועד להיות מגדולי הצלמים בעולם אם ימשיך להשתמש במצלמה."

בפאריס הכיר שטייכן את גדולי הציירים האימפרסיוניסטים ואת ציוריהם. הוא שוטט שם שעות רבות במוזיאון הלובר ולמד לדעת את יצירות המופת של העבר. כאן ניסה גם להשלים את לימודיו בציור ונרשם לאקדמיה לציור. עד מהרה הציג את צילומיו בתערוכות בפאריס ובלונדון. בתקופה זו נשאר קשור לידידיו בניו-יורק ובראשם אלפרד שטייגליץ. הוא יזם מפאריס פתיחת גלריה מיוחדת (1921) בניו-יורק לאמנות מודרנית והחל מארגן בפאריס משלוח תערוכות מעניינות של צילום, ציור ופיסול לגלריה זו. ביזמתו ראו האמריקנים לראשונה את יצירות הציירים מאטיס ופיקסו ובני דורם.

בתקופה זו התיידד מאוד עם רודן הזקן ואף צילם כמה מפסליו, צילומים שהם יצירות אמנות כשלעצמם. בתקופת מלחמת העולם הראשונה שירת כצלם אוויר (מקצוע חדש לחלוטין אז) ואף ארגן את שירות הצילום האווירי של בנות הברית.

לאחר המלחמה נותר מיואש מהציוויליזציה והתרכז כמה שנים בהבנת צורות ויחסים צורניים. הוא צילם אז אלפי צילומים של פרי התפוח וכן עצמים שונים אחרים. אז החל לעבוד על סדרת צילומיו "מהזרע אל הזרע" – צילומי הצמח בכל שלבי חייו. כיוון שכבר היה צלם ידוע-שם, זכה לצלם את כל גדולי הדור, ואלה דיוקנאות בלתי-נשכחים: ג'ורג' ברנרד שאו, רודין, מאטיס, אליאונורה דוזה, מורגן, תיאודור רוזבלט ואחרים. עם שובו לארצות הברית בשנות העשרים הפך להיות הצלם המבוקש ביותר בעולם. גדולי הוליווד וכן שחקני תיאטרון ואמנים צולמו על ידו והונצחו בכך על ידי המצלמה: צ'רלי צ'פלין, גרטה גרבו, פול רובסון, פאול מוני, מרתה גרהאם, יוג'ין אוניל, מרלן דיטריך.

הוא שלח ידו בכל שטחי הצילום: אופנה, פרסומת, דגמי בדים (מופשט), דיוקנאות, כתבות. כל צילום שלו הוא הפתעה: הצורה לעולם תרומה להעמקת התוכן והבנתו. ומכאן ואילך – תהליך יצירה בלתי-פוסק. בינתיים צמח לידו דור של אמני צילום צעירים שיצירתו להם מקור לימוד והשראה. הבולט ביניהם – ויין מילר, שהיה גם ידידו ועוזרו הראשי בהכנת התערוכה "משפחת האדם".

במלחמת העולם השנייה שימש שטייכן שוב כצלם צבאי (למרות שעבר כבר את גיל השישים) באוקיינוס השקט וכמה מצילומיו שם מזעזעים וממרידים ממש. לאחר שנפתח במוזיאון לאמנות מודרנית בניו-יורק אגף מיוחד לאמנות הצילום, ולאחר שחלפו אימי מלחמת העולם והשאירו את משקעם בעולם המשתנה, נהגה הרעיון של תערוכה גדולה וכוללת אשר תוכיח ותראה בעליל את אחדותו של האדם על פני תבל "מעבר להבדלי גזע, אמונה וצבע". תוך ספקות רבים ניגש האמן ליצירת התערוכה, לאיסוף רבבות צילומים, עריכתם ומיונם באורח קפדני ביותר, עד שנוצרה התערוכה וזכתה מיד להדים בעולם כולו. חזו בה כעשרה מיליון צופים והספר של צילומיה נפוץ במיליוני עותקים בעולם כולו. תערוכה זו ודאי מוכרת לכל בר-דעת, ולכן כדאי היה להכיר את יוצרה – אדוארד שטייכן.

תוספת של 2014 : בין הדיוקנאות הרבים שצילם, של אישים ידועי שם, אנשי תיאטרון וקולנוע, בולט צילום אחד, הנוגע בנקודה היהודית. הוא מספר על כך :

עשיתי גם סדרת תמונות לפדרציה של פילנטרופיה יהודית, שהיתה אמורה לשמש בחוברת להשגת תרומות. עבודה זו הוצעה לי כאשר החלו להגיע הידיעות על רדיפות היהודים של היטלר : הם נאלצו לענוד את הטלאי הצהוב, חנויותיהם סומנו וחלונותיהם נופצו. רציתי ליצור תמונה אחת שתשמש כמעין תשובה לזה. ביקשתי אישה חזקה עטורת שיבה ותנ"ך גדול. היא הובאה לסטודיו לבושה כפי שצילמתי אותה ב-The Matriarch. היא לא הבינה את שפתי ואני לא הבנתי את שלה, כך שהתקשורת עמה היתה רק בשפת הסימנים ; אבל נראה שהיא תפסה את זה. קיוויתי שבקומפוזיציה בשלמותה יהיה איזה שגב, ומעל לכול, הכוח של משהו בלתי-מנוצח.

